

РЕАЛІЗАЦІЯ АКЦЕНТУАЦІЙНИХ НОРМ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ У СТУДЕНТСЬКОМУ МОВЛЕННІ

Упродовж віків випрацьовувалися певні мовні правила, нормативні засади, які стали обов'язковими для сучасних носіїв літературної мови. Як зазначав ще 1936 року видатний діяч українського відродження проф. Іван Огієнко, «для одного народу мусить бути тільки одна літературна мова й вимова, тільки один правопис» [3, с. 10].

Норми літературної мови – історично усталені і соціально закріплені правила, обов'язкові для всіх носіїв літературної мови незалежно від соціальної, професійної, територіальної незалежності. Головними ознаками літературної норми є відповідність системі мови, стабільність, стилістична диференціація, кодифікованість. Норми бувають єдино можливими або мають варіанти.

Акцентуаційні норми української мови привертала увагу багатьох мовознавців. Особливості наголошування аналізували Л. А. Булаховський, В. М. Русанівський, М. М. Пилинський, М. І. Погрібний, С. І. Головащук, М. М. Пещак, П. Дудик, А. П. Коваль, Л. І. Мацько, З. О. Мацюк та інші. Проте на початку XXI століття чимало акцентуаційних норм належить до розряду слабких, тому проблематика дослідження залишається актуальною.

Метою нашої розвідки є аналіз рівня дотримання акцентуаційних норм сучасної української літературної мови у студентському мовленні.

Реалізувати поставлені завдання допомагає соціолінгвістичний підхід, оскільки соціальні фактори виступають детермінаторами мовної поведінки людей. Завдяки соціолінгвістичним методам дослідження можна досягти конкретних результатів аналізу мовної діяльності особистостей.

У квітні 2013 року було проведено соціолінгвістичне дослідження для виявлення рівня реалізації акцентуаційних норм української літературної мови. Залучено методи анкетування та безпосереднього спостереження. Джерельною базою слугувала мовна комунікація студентів Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Опитано студентів філологічного факультету та факультету іноземних мов. Дослідженням охоплено представників обох статей, віком від 17 до 21 року. Усього було проаналізовано відповіді 85 респондентів.

У роботі використано анкети, розроблені нами за загальними принципами укладання соціолінгвальних питальників для вивчення реалізації літературних норм. Так, кожна анкета містить безпосереднє звернення до респондентів, у якому викладено основні умови анкетування: анонімність і використання результатів в узагальненому вигляді. Питальник складається із двох частин: соціолінгвальної та лінгвальної. Соціолінгвальна анкета містить 4 позиції, серед яких запитання паспортного характеру (вік, стать, факультет, курс). У лінгвальній частині запропоновано таке завдання: поставити у кожному слові наголос (в тому числі й дублетний). Основою для укладання питальників послужила сучасна кодифікаційна практика, зокрема орфоепічний словник [4] та словник наголосів [2].

Наведемо рівень реалізації певних акцентуаційних норм у мовленні студентів Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка у відсотках: *документ* – 99% правильних відповідей, *одинадцять* – 99%, *тонкий* – 98%, *глядач* – 98%, *вітряно* – 98%, *урочистий* – 88%, *живопис* – 88%, *водночас* – 87%, *обіцянка* – 73%, *дочка* – 72%, *бабинець* – 72%, *кулінарія* – 70%, *вірші* – 62%, *дешевенький* – 62%, *шофёр* – 62%, *бородавка* – 46%, *довідник* – 45%, *чорнослив* – 40%, *черговий* – 38%, *сільськогосподарський* – 33%, *спіна* – 33%, *чорнозем* – 26%, *отаман* – 25%, *дошкільний* – 16%.

Встановлено, що студенти часто помиляються у наголошуванні іншомовних слів: *архіс* – 95%, *аналог* – 74%, *каталог* – 49%, *ветеринарія* – 39%, *фольга* – 28%.

Як відомо, в українській літературній мові є чимало випадків, де мовці зазнають певних труднощів у доборі правильного наголошення слів. Зокрема й у зв'язку з тим, що акцентуаційні норми часто-густо порушуються під впливом інших близькосторідних мов, особливо

російської. Так, правильно наголосили слово *коро́мисло* (рос. коромы́сло) лише 28% студентів, *кропи́ва* (рос. крапива) – 51%, *но́вий* (рос. новый) – 58%, *о́лень* (рос. олень) – 69%.

Шляхом безпосереднього спостереження виявлено ненормативне наголошування низки дієслівних форм: *везу, несу, була, пишу* (у першій особі однини теперішнього і майбутнього часу у дієсловах наголошується переважно закінчення: *роблю – зроблю, кажу – скажу, пишу – напишу*, але є й винятки: *раджу – пораджу, співаю – заспіваю* та інші). Ці норми порушуються через вплив місцевих говірок.

Характерною ознакою літературної норми є варіантність, яка виявляється в тому чи іншому використанні (виборі, відборі) однозначних мовних елементів. Під варіантністю норми ми розуміємо існування варіантних засобів у літературній мові на її синхронному зрізі. Дуже активно під безпосереднім впливом живомовної стихії відбувається проникнення в літературну мову нових наголосів, які починають вживатися паралельно зі старими нормативними, а інколи й повністю їх витісняють. Хоча словник пропонує для вжитку насамперед перший варіант наголошення, це аж ніяк не означає, що другий уживати не рекомендується.

Наприклад, у вірші М. Старицького «До України» є такі рядки: «Як я люблю твої сумні могили, Україно! Як я люблю тебе!» Наголос на другому складі в слові *Украї́на* є ненормативним, адже тепер прийнято говорити *Украї́на*, наголошуючи третій склад. У цьому випадку маємо варіанти, з яких один вважається нормативним, а інший ні. «Якщо варіант норми передає додаткові відтінки значення або емоційності, то він стане нормою літературної мови: позиційною, контекстуальною або функціонально-стилістичною. Норма – це зразок, яким необхідно користуватись. Зразок виявляється в певних варіантах територіального чи індивідуального (авторського) мовлення, які зумовлені рухливістю мови, динамізмом її розвитку» [1, с. 68].

Анкетування дало змогу визначити реалізацію варіантних норм серед студентів: *весня́ний* (85%) – *весня́ний* (16%), *повітря́ний* (86%) – *повітря́ний* (10%), *помі́лка* (72%) – *помі́лка* (58%), *у ці́лому* (58%) – *у ці́лому* (52%), *спро́ста* (89%) – *спро́ста* (12%), *мерзлота́* (69%) – *мерзлота́* (28%), *байдуже́* (94%) – *байдуже́* (22%), *допомі́жний* (81%) – *допомі́жний* (15%), *перві́сний* (90%) – *перві́сний* (10%). Ці варіанти рівноцінні, тому можуть функціонувати паралельно.

Отже, рівень реалізації акцентуаційних норм студентами Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка коливається від 16% до 99%. Середній показник складає 60%.

За результатами дослідження встановлено, що джерелом спотворення акцентуаційних норм є необґрунтоване перенесення діалектних наголосів у літературну мову, неувважність до власного мовлення, незнання основних норм наголошування.

Проаналізований матеріал засвідчив, що дотримання норм є необхідною умовою загальної мовної культури. Потрібно пам'ятати, що мова постійно змінюється, однак її нормам властива певна стабільність, кодифікованість, без чого спілкування було б взагалі неможливим. Висока мовна культура – компонент загальної культури людини, передумова розвитку творчої особистості, не байдужої до духовних джерел народу. Робота над удосконаленням мовної культури студентства – спільна справа усього соціуму: навчальних інституцій, засобів масової інформації, громадських організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів: Світ, 1990. – 232с.
2. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник / С. І. Головащук. – К.: Либідь, 1995. – 192 с.
3. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства / І. Огієнко. – К.: АТ «Обереги», 1994. – 72 с.
4. Орфопічний словник / уклад. М. І. Погрібний. – К.: Радянська школа, 1984. – 629 с.